অধ্যায় ১ ঃ ভাষাৰ বৰ্গীকৰণ

অধ্যায় গাঁথনি

১.১ উদ্দেশ্য

১.২ পৰিচয়

১.৩ ভাষাৰ বৰ্গীকৰণ

১.৩.১ বংশানুক্রমিক বা ঐতিহাসিক বৰ্গীকৰণ

১.৩.২ আকৃতিমূলক বা বাক্যৰীতিগত ৰূপতত্ত্বানুগত বৰ্গীকৰণ

১.৪ অধ্যায়টিৰ আমি কি শিকিলোঁ

১.৫ অধিক জানিবলৈ

১.৬ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১.৭ আৰ্হি প্রশ্ন

১.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষাক বিভিন্ন শ্রেণীত বিভক্ত কৰাৰ পদ্ধতিসমূহৰ যথাযথ বাখ্যা আগবঢ়াবলৈ সমর্থ হ'ব
- ভাষাৰ আকৃতিমূলক, ঐতিহাসিক, ভৌগোলিক বৰ্গীকৰণৰ দ্বাৰা নির্ণীত ভাষা পৰিয়ালসমূহৰ বিষয়ে বিশ্লেষণ দাঙি ধৰিবলৈ সমর্থ হ'ব
- পৃথিৱীৰ অবর্গীকৃত বা গোষ্ঠী বহির্ভূত ভাষাবোৰৰ সৈতে পৰিচিত হোৱাৰ সুবিধা পাব।

১.২ পৰিচয়

এইটো 'ভাষৰ বিভিন্ন ৰূপ আৰু ভাষা-বিজ্ঞান' শীর্ষক পাঠ্যবিষয়খনৰ প্রথম অধ্যায়। আপুনি জানে যে জীৱশ্রেষ্ঠ মানুহৰ শ্রেষ্ঠ সম্পদ হৈছে ভাষা। মানুহ সামাজিক প্রাণী। মানুহ চিন্তা-ভাৱনা কৰিব পৰা শক্তিৰ অধিকাৰী। এই চিন্তা-ভাৱনাক যেতিয়া আন কোনো এজনৰ আগত প্রকাশ কৰাৰ প্রয়োজনীয়তা অনুভৱ হয় তেতিয়া আৱশ্যক হয় এটা মাধ্যমৰ। ভাষা হ'ল এনে এটা মাধ্যম। পৰিৱর্তনশীলতা ভাষাৰ স্বাভাৱিক ধর্ম। স্থান, কাল আৰু পাত্র ভেদে ভাষাৰ ৰূপ ভিন ভিন হয়। ভাষাৰ এনে ৰূপ কিছুমান হ'ল — ব্যক্তিভাষা, উপভাষা, মান্যভাষা, কথিত আৰু লিখিত ভাষা, মাতৃভাষা, দ্বিতীয় ভাষা, ৰাজ্যভাষা, ৰাষ্ট্রভাষা, আন্তঃৰাষ্ট্রীয় ভাষা ইত্যাদি।

ভাষাৰ লগত জাতি-সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰো পাৰস্পৰিক সম্পর্ক আছে। সমাজ গঠনৰ প্রাথমিক চর্তই হৈছে ভাষা। একোখন সমাজৰ বিবিধ সামাজিক সংগঠনৰ প্রতিফলন ঘটে ভাষাৰ

মাজেদিয়েই। সেইদৰে সংস্কৃতিও মূৰ্ত হৈ উঠে ভাষাৰ যোগেদি। এখন ঠাইত থকা ভিন্ন সংস্কৃতি সম্পন্ন লোকে যদি একেটা ভাষাকে কয় তেতিয়া সেই ভাষাটোৱেই তেওঁলোকৰ নিজ নিজ সংস্কৃতি প্ৰকাশৰ মাধ্যম হয়। তেনেদৰে জাতিৰ লগত ভাষাৰ পোনপটীয়া সম্পৰ্ক নাই কাৰণ একে জাতিৰ নহ'লেও কোনো এক ভৌগোলিক পৰিবেষ্টনৰ জনসমষ্টিয়ে একেটা ভাষাকে কয়। এই সম্পৰ্কে কিছু কথা ইতিমধ্যে আপুনি দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় ষাণ্মাসিকত অধ্যয়ন কৰি আহিছে। সেই অধ্যয়নৰ পৰা আপুনি নিশ্চয় অৱগত হৈ আহিছে যে পৃথিৱীত বিভিন্ন ভাষাৰ প্ৰচলন হৈ আছে।

পৃথিৱীত প্ৰচলিত ভাষাসমূহৰ মাজত অনেক সাদৃশ্যও আছে আৰু অনেক বৈসাদৃশ্যও আছে। ভাষাসমূহৰ স্বকীয় বৈশিষ্ট্য, সাদৃশ্য-বৈসাদৃশ্য আদিৰ ভিত্তিত ভাষাবিজ্ঞানীসকলে এইসমূহক এটা শৃংখলাৰ মাজলৈ আনি শ্ৰেণীবদ্ধ কৰে। পৃথিৱীৰ ভাষাসমূহক এনেদৰে শ্ৰেণীবদ্ধ কৰাকে ভাষাৰ বৰ্গীকৰণ বোলে। ভাষাক শ্ৰেণীবদ্ধ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰাৰ ফলত ভাষাৰ বৰ্গীকৰণৰ কেইবাটিও পদ্ধতি প্ৰতিষ্ঠিত হয়। যেনে— ঐতিহাসিক, আকৃতিমূলক, ভৌগোলিক, নৃতাত্ত্বিক আদি। এই পদ্ধতিবোৰৰ সহায়ত পৃথিৱীৰ বুকুত থকা প্ৰায়বোৰ ভাষাক একোটাহঁত পৰিয়ালৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হয়। এই অধ্যায়টোত মূলতঃ কেনেদৰে ভাষাৰ বৰ্গীকৰণ কৰা হয় সেই বিষয়েহে বহলাই আলোচনা কৰা যাব। পৰৱৰ্তী অধ্যায়ত পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষা-পৰিয়ালৰ চমু পৰিচয় দাঙি ধৰা হ'ব।

১.৩ ভাষাৰ বৰ্গীকৰণ

পৃথিৱীত অসংখ্য ভাষাৰ প্ৰচলন আছে। এই ভাষাবোৰক ভাষাতাত্ত্বিক পণ্ডিতসকলে এটা শৃংখলাৰ মাজলৈ আনিবলৈ বিভিন্ন প্ৰকাৰে শ্ৰেণীভুক্তকৰণ বা বৰ্গীকৰণৰ প্ৰয়াস কৰি আহিছে। পৃথিৱীত প্ৰচলিত ভাষাবোৰৰ ভিতৰত কোনো এটা ভাষাৰ আন এটাৰ লগত মিল নাই। ভাষাগত স্বকীয়ত্বৰ হেতুকেই ভাষাবোৰে বিভিন্ন নাম পায়। ভাষাবোৰৰ মাজত ভিন্নতা থাকিলেও কেতবোৰ ভাষাৰ মাজত উমৈহতীয়া বৈশিষ্ট্য কিছুমান লক্ষ্য কৰা যায়। কিছুমান ভাষাৰ সাদৃশ্যৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি পণ্ডিতসকলে কিছুমান ভাষাক একে মূলৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা বুলি মত পোষণ কৰিছে। এনেদৰে বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ ভাষাবোৰক শৃংখলাবদ্ধ ৰূপ দিবলৈ ভাষাবিজ্ঞানীসকলে, বিশেষকৈ ঐতিহাসিক ভাষাতাত্ত্বিকসকলে ঊনবিংশ শতিকাতে যি চেষ্টা কৰিছিল তাৰ পৰিণতিস্বৰূপে ভাষাৰ বৰ্গীকৰণৰ কেইবাটাও পদ্ধতিৰ সৃষ্টি হয়। সেইবোৰৰ ভিতৰত আকৃতিমূলক বৰ্গীকৰণ, ঐতিহাসিক বৰ্গীকৰণ, ভৌগোলিক বৰ্গীকৰণ, প্ৰৰূপাত্মক বৰ্গীকৰণ, নৃতাত্ত্বিক বৰ্গীকৰণ বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। ইয়াৰ ভিতৰত ঐতিহাসিক আৰু আকৃতিমূলক বৰ্গীকৰণকে বিজ্ঞানসন্মত বুলি ধৰি লোৱা হৈছে।

ভৌগোলিক পদ্ধতি অনুযায়ীও ভাষাৰ বৰ্গীকৰণ কৰা হয়। কিছুমান ভাষাক বংশগত বা আকৃতিমূলক পদ্ধতিৰ সহায়ত আলোচনা কৰিব নোৱাৰি। এটা নিৰ্দিষ্ট ভৌগোলিক আৱেষ্টনীত প্ৰচলিত ভাষাবোৰক ভৌগোলিক পদ্ধতি অনুযায়ী শ্ৰেণীবিভাজন কৰা হয়। বিশেষকৈ যিবোৰ

ঠাইৰ ভাষাৰ অধ্যয়ন এতিয়ালৈকে সূচাৰুৰূপে হোৱা নাই তাত এই পদ্ধতি ব্যৱহাৰ কৰা হয়। কোনো কোনো পণ্ডিতে ভৌগোলিক পদ্ধতিৰ বাস্তৱ ভিত্তি নাই বুলি মত পোষণ কৰিছে। কাৰণ ভাষা এটা নির্দিষ্ট ভৌগোলিক পৰিসীমাৰ মাজত আবদ্ধ হৈ নাথাকে। ই আন আন ঠাইতো সিঁচৰতি হৈ পৰে। কিন্তু মূলতঃ আদিম অধিবাসীৰ মাজত প্ৰচলিত ভাষাসমূহক ভৌগোলিক বৰ্গীকৰণৰ পদ্ধতিৰে বিশ্লেষণৰ আওতালৈ অনা হৈছে। এনে কেইটামান ভাষাগোষ্ঠী হ'ল —

ক) আমেৰিকাৰ আদিম ভাষাবৰ্গ

খ) আফ্ৰিকাৰ আদিম ভাষাবৰ্গ

গ) অষ্ট্ৰেলিয়াৰ আদিম ভাষাবৰ্গ

ঘ) প্ৰত্ন-এছীয় বা হাইপোৰীয় বা উত্তৰ-পূব-সীমান্তীয় ভাষাবৰ্গ।

ভাষাৰ বৰ্গীকৰণৰ আন এটা পদ্ধতি হ'ল— প্ৰৰূপাত্মক বৰ্গীকৰণ। এই বৰ্গীকৰণত কোনো এটা ভাষাৰ বৈশিষ্ট্যৰ আলোচনা কৰা হয়। উদাহৰণস্বৰূপে— কোনো এটা ভাষাত মাত্ৰ তিনিটা বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি থাকিব পাৰে, যেনে— ই, আ, উ। সেইদৰে আন এটা ভাষাত আকৌ পাঁচোটা বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি থাকিব পাৰে; যেনে— ই, এ, আ, ও, উ। কেতিয়াবা কোনো ভাষাত মহাপ্ৰাণ ধ্বনিৰ প্ৰাধান্য দেখা যায় আৰু কোনো ভাষাত মহাপ্ৰাণ ধ্বনিৰ ব্যৱহাৰ একেবাৰে নাই। যেনে— সংস্কৃত ভাষাত দন্ত্য, মূৰ্ধণ্য, অল্পপ্ৰাণ, মহাপ্ৰাণ ধ্বনিৰ উপৰি নাসিক্যধ্বনি পাঁচোটা আছে। অসমৰ বড়ো-শাখাৰ অন্তৰ্গত বৰো ভাষাত মহাপ্ৰাণ ধ্বনিৰ ব্যৱহাৰ আছে কিন্তু একেটা শাখাৰে দেউৰী ভাষাত মহাপ্ৰাণ ধ্বনি এটাও নাই। অবিভাজ্য ধ্বনিৰ ফালৰ পৰাও ভাষাৰ বৈশিষ্ট্য ধৰা পৰে। ইংৰাজী ভাষাত বলাঘাত বিশিষ্ট ধ্বনি। তেনেদৰে চীন-তিব্বতীয় ভাষা পৰিয়ালৰ বেছি ভাগ ভাষাত সুৰ বিশিষ্ট ধ্বনি। ৰূপ ৰচনাৰ ক্ষেত্ৰতো ভাষাৰ সুকীয়া বৈশিষ্ট্য পৰিলক্ষিত হয়। নির্দিষ্টতাবাচক প্ৰত্যয় অসমীয়া ভাষাৰ এটা সুকীয়া বৈশিষ্ট্য। হিন্দী ভাষাৰ এটা প্ৰধান বৈশিষ্ট্য হৈছে লিঙ্গবোধ। ইয়াৰ যিকোনো এটা শব্দ পুৰুষবাচক বা স্ত্ৰীবাচক হ'ব পাৰে। আৰু লিঙ্গ অনুযায়ী ক্ৰিয়াৰূপ আৰু বিশেষণৰ ৰূপৰ সালসলনিও হয়। বাক্য ৰচনাৰ ক্ষেত্ৰতো ভাষাৰ সুকীয়া বৈশিষ্ট্য ধৰা পৰে। ইংৰাজী ভাষাত ক্ৰিয়া ৰূপ নাথাকিলে বাক্য গঠন হ'ব নোৱাৰে। কিন্তু অসমীয়াত পাৰে। যেনে — তোমাৰ নাম কি? এনেদৰে প্ৰৰূপাত্মক বৰ্গীকৰণত ভাষাৰ বৈশিষ্ট্যসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হয়।

আনহাতে একোটা মানৱ গোষ্ঠীৰ পৰা এটি ভাষা-গোষ্ঠীৰ উদ্ভৱ হোৱা ধাৰণা এটাৰে এচাম ভাষাবিদে নৃতাত্ত্বিত বৰ্গীকৰণৰ ধাৰণা এটি সৃষ্টি কৰিছিল যদিও সেয়া বাস্তৱসন্মত নহয় বুলি অতি সহজেই অনুধাৱন কৰিব পাৰি। কাৰণ মানৱ সমাজৰ ইতিহাসে প্ৰমাণ কৰিছে যে এটা ভাষা কোৱা লোকৰ মাজত বিভিন্ন মানৱ গোষ্ঠীৰ লোক থাকিব পাৰে, ঠিক তেনেদৰে এটা মানৱ গোষ্ঠীৰ অন্তৰ্গত লোকেও বিভিন্ন ভাষা ক'ব পাৰে। এনে মিশ্ৰণ পৃথিৱীৰ ভাষাবোৰৰ ক্ষেত্ৰত স্বাভাৱিক, গতিকে অমিশ্ৰিত ভাষা গোষ্ঠী দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। সেই কাৰণে নৃতাত্ত্বিক বৰ্গীকৰণৰ যোগেদি ভাষাৰ আলোচনাৰ কোনো ভিত্তি নাই।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ কোন দুটা ভাষা বৰ্গীকৰণ পদ্ধতিক বিজ্ঞানসন্মত বুলি বিবেচনা কৰা হয়?

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ নৃতাত্ত্বিক বৰ্গীকৰণৰ যোগেদি ভাষাৰ আলোচনাৰ কোনো ভিত্তি নাই বুলি কিয় কোৱা হয় চমুকৈ লিখক। (৭০-৮০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

১.৩.১ বংশানুক্রমিক বা ঐতিহাসিক বৰ্গীকৰণ

কিছুমান ভাষাৰ ধ্বনি, ৰূপ, অর্থ আৰু শব্দভাণ্ডাৰ আদিৰ আন কিছুমান ভাষাৰ লগত সাদৃশ্য থকা দেখা যায়। এনেদৰে সাদৃশ্য থকা ভাষাসমূহৰ মাজত ঐতিহাসিক সম্বন্ধ থকা বুলি ধৰি লোৱা হয়। ইয়াৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ভাষাৰ যি শ্রেণীবিভাজন কৰা হয় তাকে ঐতিহাসিক বৰ্গীকৰণ বোলে। ইয়াৰ আন নাম বংশানুক্রমিক বৰ্গীকৰণ। ১৭৮৬ চনত কলিকতাৰ মহামান্য বিচাৰপতি ছাৰ উইলিয়াম জ'নছে ৰয়েল এছিয়াটিক ছ'চাইটিৰ এখন সভাত প্রথমবাৰৰ বাবে সংস্কৃত, গ্রীক, লেটিন, ইংৰাজী আদি ভাষাৰ মাজত সাদৃশ্য থকা কথাটো উলিয়ায়। এই সূত্র ধৰি পৰৱর্তী সময়ত শ্লেগেল, হামব'ল্ট, গ্রিম, শ্লেইচাৰ আদি পণ্ডিতে ঐতিহাসিক ভাষাতত্ত্বৰ অধ্যয়নত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে আৰু ইয়াৰ আধাৰত পৃথিৰীৰ বিভিন্ন ভাষাক একোটাহঁত পৰিয়ালৰ অন্তর্গত বুলি ঠাৱৰ কৰা হয়। একে ভাষা কোৱা মানৱ-গোষ্ঠী যেতিয়া বিভিন্ন অঞ্চলত সুকীয়াকৈ বসবাস কৰিবলৈ লয় তেতিয়া বিভিন্ন কাৰণত তেওঁলোকে কোৱা মূল ভাষাটোৰ সুকীয়া ৰূপ এটা গঢ় লৈ উঠে। তথাপিতো একে উৎসৰ পৰা ওলোৱা ভাষাবোৰৰ মাজত ধ্বনিগত, ৰূপগত, শব্দগত আৰু বাক্য গঠন প্রণালীৰ মাজত সাদৃশ্য পৰিলক্ষিত হয়। উদাহৰণস্বৰূপে — অসমীয়া ভাষাৰ 'মা' শব্দটো ইংৰাজীত Mother, জার্মানীত Mutter, ওলন্দাজীত Moeder, ইটালীত Modre, ফৰাচীত Mire, স্পেনীয়ত Madre আৰু ৰুছ ভাষাত

Mat ৰূপে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। এই 'মা' শব্দটোৰ পূৰ্বৰ ৰূপ চাবলৈ গ'লে সংস্কৃতত mata, গ্ৰীকত mater আৰু লেটিনত mater ৰূপত পোৱা যায়। ভাষাবিজ্ঞানীসকলে ইউৰোপৰ পৰা এছিয়া পৰ্যন্ত প্ৰচলিত এই ভাষাবোৰৰ আদি মূল একে বুলি সিদ্ধান্ত লৈ এটা নিৰ্দিষ্ট গোষ্ঠী বা বংশৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰি তাৰ নাম ইণ্ডো-ইউৰোপীয় বা ভাৰত-ইউৰোপীয় ভাষা গোষ্ঠী নাম দিছে। এনেদৰে চীন-তিব্বতীয়, চেমীয়-হামীয়, অষ্ট্ৰিক, দ্ৰাবিড়, উৰাল-আলটাই, ককেছীয়, এস্কিমো, উত্তৰ-পূব সীমান্তীয়, বান্টু আদি ভাষা পৰিয়াল গঢ় লৈ উঠিছে। ঐতিহাসিক বা বংশানুগত বৰ্গীকৰণ আসোঁৱামুক্ত নহ'লেও অন্যান্য পদ্ধতিতকৈও বিজ্ঞানসন্মত বুলি বিবেচনা কৰা হৈছে।

১.৩.২ আকৃতিমূলক বা বাক্যৰীতিগত ৰূপতত্ত্বানুগত বৰ্গীকৰণ

আকৃতিমূলক বৰ্গীকৰণত ভাষাৰ ৰূপ গঠন আৰু বাক্যগঠন আদিৰ আলোচনা কৰা হয়। এই বৰ্গীকৰণত ভাষাৰ প্ৰাচীন ইতিহাস বা তুলনামূলক আলোচনাৰ পৰিবৰ্তে ভাষাৰ গঠন পদ্ধতিৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া হয়। সেই বাবেই ইয়াক ৰূপতত্ত্বানুগত বৰ্গীকৰণ বুলিও অভিহিত কৰা হয়। সকলো ভাষাৰেই মূল একক বাক্য। বাক্যত ব্যৱহৃত শব্দৰ পাৰস্পৰিক সম্বন্ধ বা পদৰ বিন্যাস কেনেধৰণৰ হয় আৰু বাক্যবোৰ ভাষাত কিদৰে সংযুক্ত হয় তাক বিচাৰ কৰি পৃথিৱীৰ অসংখ্য ভাষা এটা শৃংখলালৈ অনাৰ উদ্দেশ্যতে এই ধৰণৰ বৰ্গীকৰণ প্ৰচলন হৈছিল। ই প্ৰকৃততে বৰ্ণনামূলক পদ্ধতি। ভাষাৰ গাঠনিক দিশৰ প্ৰতি লক্ষ্য কৰি বৰ্ণনামূলক ভাষাবিজ্ঞান প্ৰতিষ্ঠানে বহু বছৰ আগতেই ভাষাবোৰক বৰ্গীকৰণ কৰাৰ চেষ্টা তাৎপৰ্যপূৰ্ণ বুলি মত পোষণ কৰিছে। আউগুষ্ট ৰন শ্লেগেলে পোন প্ৰথমে এই বৰ্গীকৰণৰ সূচনা কৰিছিল। বাক্যৰ উপাদান শব্দ আৰু অৰ্থৰ ভিত্তিত পৃথিৱীৰ ভাষাসমূহক প্ৰধানতঃ তিনি শ্ৰেণীত ভাগ কৰিছিল —

(ক) বিশ্লিষ্ট বা অৱস্থানিক (Analytical)

(খ) শ্লিষ্ট বা প্ৰত্যয়ান্বয়ী (Synthetic)

(খ)অশ্লিষ্ট বা মুক্তান্বয়ী (Agglutinating)

ইয়াৰ পৰৱৰ্তী কালত উইলহেলেম ৰন হামবোল্ট, ফ্ৰিয়োড্ৰিখ মেক্সমূলাৰ আৰু অন্যান্য ভাষাতাত্ত্বিকৰ দ্বাৰা এই বিভাগৰ বৰ্গীকৰণ অধিক বিশ্লেষণাত্মক হৈ উঠিছিল আৰু ভাষাৰ বৰ্গীকৰণৰ এক প্ৰধান বিভাগ হিচাপে স্বীকৃত হৈছিল। আকৃতিমূলক বৰ্গীকৰণৰ দুটা ভাগ—

- অযোগাত্মক বা অৱস্থানিক
- যোগাত্মক বা সংশ্লেষণাত্মক

এই ভাগ দুটাৰ আকৌ কেইবাটাও উপভাগ আছে। সেই আটাইবোৰ আকৃতিমূলক বৰ্গীকৰণত আলোচনা কৰা হয়।

➢ *অযোগাত্মক বা অৱস্থানিক ঃ* অযোগাত্মক বৰ্গীকৰণত ভাষাবোৰত ব্যৱহৃত শব্দৰ আভ্যন্তৰীণ বা বাহ্যিক পৰিৱৰ্তন হোৱাৰ পৰিৱৰ্তে কেৱল অৱস্থানৰ দ্বাৰাই বাক্যৰ অর্থ প্রকাশিত হয়। শব্দৰ স্থান অনুযায়ী বাক্যত ভিন ভিন অর্থ প্রকাশ হয়। স্থান বিশেষে একোটা শব্দ বিশেষ্য, বিশেষণ অথবা ক্রিয়া-বিশেষণ ৰূপে ব্যৱহৃত হ'ব পাৰে। যেনে— Ram beats Shyam. Shyam beats Ram. এই বাক্য দুটাত ৰাম আৰু শ্যাম শব্দ দুটাৰ স্থানৰ পৰিৱৰ্তনৰ ফলত অর্থৰ সালসলনি ঘটিছে। বিভক্তি বা প্রত্যয়ৰ সংযোগত শব্দৰ ৰূপ সাধন নহয় বাবে একেটা শব্দৰ পৰা বেলেগ বেলেগ শব্দৰ সৃষ্টি হ'ব নোৱাৰে। সেইবাবে এনেকুৱা ভাষাত শব্দৰ পৰিমাণ কম পোৱা যায়। চীনীয় আৰু চুডানীয় শাখাৰ ভাষাসমূহ এই শ্রেণীৰ অন্তর্গত।

➢ *যোগাত্মক বা সংশ্লেষণাত্মক ঃ* যোগাত্মক বৰ্গীকৰণত ভাষাৰ বাক্যত ব্যৱহৃত শব্দৰ সৈতে প্রত্যয়/বিভক্তি যোগ হৈ অথবা শব্দৰ আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তন হৈ বাক্যৰ অর্থ পৰিস্ফুট হয়। পদবিন্যাসৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰি যোগাত্মক বৰ্গীকৰণৰ ভাষাসমূহক তিনিটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে। যেনে—

- ❍ প্রশ্লিষ্ট
- ❍ অশ্লিষ্ট
- ❍ শ্লিষ্ট

❍ প্রশ্লিষ্ট ঃ কিছুমান ভাষাত বিভিন্ন শব্দ মিলি একাকাৰ হৈ একোটা নতুন শব্দৰ সৃষ্টি হয় আৰু তাকেই বাক্যৰূপে ব্যৱহাৰ কৰা হয়, তেনেকুৱা ভাষাক প্রশ্লিষ্ট ভাষাৰ অন্তর্ভুক্ত কৰা হয়। এনেদৰে বিভিন্ন শব্দ যোগ হওঁতে প্রত্যেক শব্দৰ এক বা একাধিক অক্ষৰ বিলুপ্ত হয় আৰু তাৰ দ্বাৰাই বৃহৎ শব্দ সৃষ্টি কৰি বাক্য গঠন কৰে। প্রশ্লিষ্ট যোগাত্মক ভাষাৰ দুটা ভাগ পোৱা যায়। এটা হৈছে পূর্ণ প্রশ্লিষ্ট আৰু আনটো হৈছে আংশিক প্রশ্লিষ্ট। পূর্ণ প্রশ্লিষ্ট ভাষাত বিভিন্ন শব্দ একাকাৰ হৈ এক শব্দীয় বাক্যৰ সৃষ্টি হয়। যেনে— গ্রীনলেণ্ডৰ ভাষা। আনহাতে আংশিক প্রশ্লিষ্টভাষাত সকলো শব্দ একাকাৰ হৈ নাযায় যদিও, আংশিকভাৱে তেনে লক্ষণ দেখা যায়। ইয়াৰ উদাহৰণ হৈছে বাস্ক ভাষা।

❍ অশ্লিষ্ট ঃ যোগাত্মক ভাষাৰ ভিতৰত অশ্লিষ্ট বর্গ বিস্তৃতভাৱে প্রচলিত। অশ্লিষ্ট ভাষাবোৰত বচন-লিংগ-কাৰক আৰু কাল বুজাবলৈ শব্দমূল বা ধাতুৰ লগত প্রত্যয় বা বিভক্তি জাতীয় ৰূপ লগ লাগে। অশ্লিষ্ট ভাষাৰ ভিতৰত তুর্কী ভাষাৰ উদাহৰণ এটা লোৱা হ'ল—

এৱ	ঃ	ঘৰ
এৱ-লেৰ্	ঃ	ঘৰবোৰ
এৱ-লেৰ্-ইম্	ঃ	মোৰ ঘৰবোৰ
এৱ-লেৰ্-ইম্-দেন্	ঃ	মোৰ ঘৰবোৰৰ পৰা

অশ্লিষ্ট ভাষাত বচন, লিংগ আৰু কাৰকবাচক প্ৰত্যয় অথবা বিভক্তিবোৰ কেতিয়াবা শব্দৰ আগত, কেতিয়াবা পিছত আৰু কেতিয়াবা মাজতো ব্যৱহাৰ হয়। সেই অনুসৰি এই বৰ্গৰ ভাষাক চাৰিটা শাখাত ভাগ কৰা হয়।

(ক) পূৰ্বসৰ্গীয় অশ্লিষ্ট ঃ এই শাখাত প্ৰত্যয় বা বিভক্তি সদায় মূল শব্দৰ আগত বহে। বাণ্টু ভাষা-পৰিয়াল ইয়াৰ অন্তৰ্গত।

(খ) পৰসৰ্গীয় অশ্লিষ্ট ঃ এই শাখাত প্ৰত্যয় আৰু বিভক্তি মূল শব্দৰ পিছত যোগ হয়। দ্ৰাবিড় ভাষা-পৰিয়াল ইয়াৰ অন্তৰ্গত।

(গ) পূৰ্বসৰ্গীয়-পৰসৰ্গীয় অশ্লিষ্ট ঃ এই শাখাত প্ৰত্যয় আৰু বিভক্তি ভাষাৰ মূল শব্দৰ আগত আৰু পিছত যুক্ত কৰি শব্দ সাধন কৰা হয়। এই শাখাৰ অন্তৰ্গত ভাষা-পৰিয়াল হ'ল অষ্ট্ৰোনেচীয় বা মালয়ী পলিনেচীয়।

(ঘ) আংশিক অশ্লিষ্ট ঃ এই শাখাত মূল শব্দৰ লগত যুক্ত প্ৰত্যয় বা বিভক্তিয়ে সাধাৰণতে মূল শব্দ ৰূপান্তৰিত নকৰে। কিন্তু কেতিয়াবা মূল শব্দ ৰূপান্তৰিত হোৱাও দেখা যায় বাবে ইয়াক আংশিক অশ্লিষ্ট বুলি কোৱা হয়। পলিনেচীয় আৰু ককেছীয় ভাষা-পৰিয়াল এই শাখাৰ অন্তৰ্গত।

❍ শ্লিষ্ট বৰ্গ ঃ এই বৰ্গৰ অন্তৰ্গত ভাষাত ধাতু আৰু শব্দৰ লগত বিভিন্ন প্ৰত্যয় আৰু বিভক্তি যোগ কৰি নতুন শব্দৰ সৃষ্টি কৰা হয়। যোগ হোৱা প্ৰত্যয় আৰু বিভক্তিবোৰ স্বতন্ত্ৰ ৰূপত ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰি। ইণ্ডো-ইউৰোপীয় পৰিয়ালৰ ভাষাবোৰ ইয়াৰ অন্তৰ্গত।

শ্লিষ্ট বৰ্গৰ ভাষাবোৰক দুটা ভাগত ভাগ কৰা হয়। অন্তৰ্মুখী শ্লিষ্ট আৰু বহিৰ্মুখী শ্লিষ্ট। অন্তৰ্মুখী শ্লিষ্ট ভাষাবোৰত প্ৰত্যয় আৰু বিভক্তিসমূহ শব্দৰ মাজত মিলি থাকে। ইয়াৰ ভিতৰত ছেমীয়হেমীয় ভাষা-পৰিয়াল অন্তৰ্গত। আনহাতে বহিৰ্মুখী শ্লিষ্ট ভাষাত প্ৰত্যয় আৰু বিভক্তিসমূহ শব্দৰ বাহিৰত যুক্ত হৈ থাকে। ভাৰত-ইউৰোপীয় ভাষা-পৰিয়াল ইয়াৰ অন্তৰ্গত।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ বংশানুক্ৰমিক বৰ্গীকৰণ কাক বোলে?

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ আকৃতিমূলক বৰ্গীকৰণৰ ভাগ দুটা কি কি?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ যোগাত্মক বৰ্গীকৰণৰ ভাষাসমূহক কেইটা আৰু কি কি ভাগত ভাগ কৰা হয়?

.....

.....

১.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- পৃথিৱীত প্ৰচলিত বিভিন্ন ভাষাক শৃংখলাবদ্ধ ৰূপ দিবলৈ চেষ্টা কৰাৰ ফলত ভাষাৰ বৰ্গীকৰণৰ কেইটামান পদ্ধতিৰ সৃষ্টি হৈছে।
- ঐতিহাসিক বৰ্গীকৰণ আৰু আকৃতিমূলক বৰ্গীকৰণকে বিজ্ঞানসন্মত বুলি মানি লোৱা হৈছে।
- আকৃতিমূলক বৰ্গীকৰণৰ দুটা ভাগ আছে— অযোগাত্মক আৰু যোগাত্মক। এই দুটা ভাগৰ আকৌ কিছুমান উপভাগ আছে। এই বিষয়ে অধ্যায়টোত বহলাই আলোচনা কৰা হ'ল।

১.৫ অধিক জানিবলৈ

১) গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ (১৯৯৩); *ভাষা-বিজ্ঞান;* গুৱাহাটী ঃ মণি-মাণিক প্ৰকাশ।

২) গোস্বামী, গোলোকচন্দ্ৰ (১৯৯৯); *অসমীয়া ব্যাকৰণৰ মৌলিক বিচাৰ;* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্ৰেৰী।

৩) ডেকা, খগেশসেন (২০০২); *ব্যাকৰণ ঃ প্ৰাচ্য আৰু পাশ্চাত্য;* গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্ৰকাশন।

৪) ঠাকুৰ নগেন আৰু খগেন সেন ডেকা (সম্পা) (২০০০) ঃ *ভাষা-চিন্তা-বিচিত্ৰা*; গুৱাহাটী ঃ পূৰেৰুণ

৫) ঠাকুৰ, নগেন (১৯১৯) ঃ *পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষা*; গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্ৰকাশন

৬) দত্ত বৰুৱা, ফণীন্দ্ৰ নাৰায়ণ (২০০৬); *আধুনিক ভাষাবিজ্ঞানৰ পৰিচয়;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

৭) দত্ত বৰুৱা, ফণীন্দ্ৰ নাৰায়ণ (২০০৬); *প্ৰয়োগ ভাষাবিজ্ঞানৰ ৰূপৰেখা;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

৮) পাঠক, ৰমেশ (১৯৯১); *ভাষাবিজ্ঞানৰ ভূমিকা;* গুৱাহাটী ঃ অশোক বুক ষ্টল।

৯) পাটগিৰি, দীপ্তি ফুকন (১৯৯১); *ভাষাতত্ত্ব*; গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১০) মৰল, ভগৱান (১৯৯৮); *আধুনিক ভাষাবিজ্ঞান;* গুৱাহাটী ঃ পঞ্চজ্যোতি প্ৰকাশ।